

MSME PULSE

फेब्रुवरी 2021

वी सत्या वेंकटा राव

उप व्यवस्थापकीय संचालक

सिडबी

भारत सरकारच्या उदार धोरणात्मक उत्प्रेरणा तसेच आपत्कालीन पत मर्यादा हमी योजने [ईसीएलजीएस] मुळे, सप्टेंबर '20 मध्ये एमएसएमई क्षेत्राच्या पत-उपसेचनात गत वर्षाच्या तुलनेत 5.7 प्रतिशत अशी लक्षणीय वाढ झाली. महामारीच्या काळामध्ये एमएसएमईला पाठबळ देण्यात सरकारी बँका आघाडीवर आहेत तसेच आर्थिक क्रियाकलप पूनरुज्जीवनानंतर खाजगी बँका आणि बिगर बँकिंग वित्तीय संस्था [NBFC] यांच्या पतपुरवठ्यामध्ये भरपूर वाढ झाली. आता या संवृद्धी कडे वाटचाल करताना, आपल्याला अतीसूक्ष्म क्षेत्रात ढासळणारी जोखीम वृद्धी चिन्हाकडे [CMR] काळजीपूर्वक लक्ष ठेवले पाहिजे.

महामारी पूर्वीच्या पातळीवर आलेल एमएसएमई पत वाढीच पुनरुज्जीवन, आमच्या बाजारामधील आर्थिक पुनर्प्राप्तीच एक अतिशय आशादायक सूचक आहे. सार्वजनिक क्षेत्रातील बँका (पीएसबी) या पुनरुत्थानाची प्रमुख अग्रणी आहेत. कारण त्यांनी ईसीएलजीएस मार्गदर्शक तत्वांचे द्रुतगतीने निपुणतेने पालन करून एमएसएमईना कर्ज देण्याची प्रक्रिया चपखलपणे राबवण्यासाठी अचूकपणे चालविली डेटा विश्लेषणे आणि क्रेडिट माहितीच्या आधारीत उपाय हे होत. माननीय अर्थमंत्र्यांनी नुकत्याच केलेल्या अर्थसंकल्पीय घोषणेने गेल्या वर्षीच्या तुलनेत एमएसएमई क्षेत्रामधील योगदान दुप्पट केले आहे, जे या क्षेत्राला अधिक आवश्यक आर्थिक सहाय्य करेल. ट्रान्स यूनियन सीबील हे सरकार, नियामक, उधारकर्ता आणि एमएसएमईच्या अंतीम टप्प्यापर्यंत या अर्थव्यवस्थेतील सर्व भागीदारांबरोबर काम करण्यास आणि क्षेत्राच्या शाश्वत विकासास आधार देण्यासाठी वचनबद्ध आहे.

राजेश कुमार

व्यवस्थापकीय संचालक तथा
मुख्य कार्यकारी अधिकारी
ट्रान्स यूनियन सीबील लि.

विश्लेषणात्मक संपर्क
ट्रान्स यूनियन सीबील

विपुल महाजन
vipul.mahajan@transunion.com

सलोनी सिन्हा
saloni.sinha@transunion.com

सिडबी

रंगदास प्रभावती
erdav@sidbi.in

रमेश कुमार
rameshk@sidbi.in

विषय सूची

कार्यकारी सारांश	01
MSME ला कर्ज देण्यातील पतवृद्धी	03
पत कामगिरी आणि जोखीम तपासणी	08
कर्जदात्याच्या रणनीती मधील बदल	14
निष्कर्ष	20

कार्यकारी सारांश

व्यावसायिक पतचौकशी उसळून परत आली आहे आणि पत-मागणीत पुनरुत्थान दर्शविणारी कोविड-पूर्व पातळी गाठली : एप्रिल 2020 मध्ये व्यावसायिक पतचौकशीत वर्षगतवर्ष (YOY) तुलनेत 60% नी कमी वाढ झाली. तथापि आपत्कालीन क्रेडिट लाईन गॅरंटी योजनेत (ईसीएलजीएस) सरकारच्या 'आत्मनिर्भर भारत' पुढाकारानी, वाणिज्यिक पत चौकशी जून 2020 मध्ये वर्षगतवर्ष 58% नी वृद्धिंगत झाली आणि आता डिसेंबर 20 मध्ये साधारणपणे वर्षगतवर्ष तुलनेत 13% पर्यंत स्थिर आहे जो कोविड-पूर्व पातळीचा विकास दर होता .

ईसीएलजीएसमुळे एमएसएमई पतपुरवठा वाढला आहे, परंतु बहुतेक उत्पत्ती विद्यमान बँक ग्राहक [ईटीबी] सेगमेंटकडे आहे : ईसीएलजीएसच्या प्रावधानानुसार विद्यमान बँक ग्राहकांच्या [ईटीबी] कर्ज पुरवठ्यात वेगाने वाढ झाली आहे. परिणामी या ईटीबी सेगमेंट मध्ये दूरगामी पतपुरवठा झाला आहे. मार्च 2020 मध्ये अस्तित्वात [LIVE] असलेल्या एमएसएमई कर्जदारा पैकी 30% कर्जदारांना सप्टेंबर 2020 मध्ये अजून एक कर्ज सुविधा मिळाली जी समान कालावधीसाठी सप्टेंबर 2019 तुलनेत 7% होती.

महानगरां [Metro] पेक्षा गैरमहानगर क्षेत्रात एमएसएमई कर्जाची पुनरुत्पत्ति जास्त आहे: गैरमहानगर क्षेत्रात महानगरापेक्षा कमी कडक आणि लहान लॉकडाउन लावले जात होते हे एमएसएमई कर्जाच्या उत्पत्तीमध्ये प्रतिबिंबित होते. गैरमहानगर क्षेत्रात जून 2020 मध्ये वर्षगतवर्ष तुलनेत 157% तर सप्टेंबर 2020 मध्ये 20% वाढ दिसून आली. याच्या तुलनेत महानगर क्षेत्रात जून 2020 मध्ये वर्षगतवर्ष तुलनेत 76% तर सप्टेंबर 2020 मध्ये 12% उत्पत्तीची कमी वाढ दर्शविली.

सार्वजनिक क्षेत्रातील बँका (पीएसबी) एमएसएमई कर्जपुरवठ्यात अग्रगण्य राहिल्या, त्यानंतर खाजगी बँका: सप्टेंबर 2020 सार्वजनिक क्षेत्रातील बँकांच्या कर्जपुरवठ्यात वर्षगतवर्ष तुलनेत 30% वाढ केली जी महामारी पूर्वीच्या फेब्रुवारी 2020 च्या 16% तुलनेत दुप्पट होती. खासगी बँकांसाठी ही वाढ सप्टेंबर 2020 मध्ये 16% होती. एमएसएमई कर्ज देण्यामध्ये पीएसबी एप्रिल 2012 पासून सातत्याने अग्रेसर असून ही आघाडी राखून आहेत. तथापि, डिसेंबर 2020 आणि जानेवारी 2021 या अलिकडील कालावधीतील पतविचारणा या कलाच्या विरुद्ध स्थिती दर्शवते कारण खाजगी बँकांनी एमएसएमई लेंडिंग पुन्हा जोमाने सुरू केल्याने दोघामधील दूरी वेगाने कमी होत आहे.

100% क्रेडिट गॅरंटी योजनेमुळे, कर्जमंजूरीच्या प्रमाणात महामारी पूर्वीच्या पातळीच्या तुलनेत अधिक वाढ झाली आहे: जून 2020 मध्ये कर्ज मंजूरी महामारी-पूर्व (कोविड-पूर्व) पातळीच्या तुलनेत जवळपास 1.5 पटिनी वाढली आहे. सार्वजनिक क्षेत्रातील बँकासाठी कोविड-पूर्व पातळीच्या तुलनेत, मंजूरीमधील सुमारे 2 पट वाढ ही सर्वात लक्षणीय बाब आहे. मंजूरी वाढीमधील लाभार्थी पैकी सर्वाधिक लाभार्थी हे सीबील - एमएसएमई रँक (CMR) 7 ते 10 या सावधगिरी व नियमित देखरेखीची आवश्यकता असलेल्या जास्त जोखमीच्या गटातील एमएसएमई आहेत.

ग्राहकांच्या विवेकी खर्चासंबंधित क्षेत्र आणि सूक्ष्म ऋण विभागातील कर्जदारांच्या सीएमआर मध्ये जास्त अवनीति (downgrade) दिसून येते : महामारीसंबंधित आर्थिक घडामोडीमुळे कर्जदारांच्या पत प्रोफाइलमध्ये सप्टेंबर 2019 ते सप्टेंबर 2020 काळात संबंधित गत कालावधिच्या तुलनेत सीएमआर मध्ये अधिक घसरण दिसून आली. ही घसरण मुख्यत्वे सूक्ष्म ऋण विभागात ग्राहकांच्या मुख्य खर्चाच्या संबंधित ऋण च्या तुलनेत ग्राहकांच्या विवेकी खर्चासंबंधित क्षेत्रात येणाऱ्या कर्जदारांमध्ये निश्चितच अधिक आहे.

पतपुरवठा वाढीमुळे सप्टेंबर 2020 चे डीफॉल्ट दर 12.1% वर स्थिर आहेत: सप्टेंबर 2020 मध्ये एमएसएमई सेगमेंटचे अनुत्पादित कर्ज (एनपीए) दर 12.1% आहे जो मागील वर्षाच्या तुलनेत जवळ जवळ सारखाच म्हणजे (सप्टेंबर 2019 मधील 12.5%) आसपास आहे पण शेवटच्या जून 2020 तिमाहीतील 13.0% पेक्षा कमी आहे. जून 2020 पासून एमएसएमई विभागातील उच्च कर्ज वितरणामुळे एनपीए दरांना एक मजबूत विभाजक मिळाला आहे. तथापि नवीन मार्गदर्शकतत्त्वे एनपीए दर बदलू शकतात.

येणे कर्ज वाढीचा दर वही आकारातील पुनरुज्जीवन कल दर्शवितो: सर्वसाधारणपणे मार्चचे शेवटचे दहा दिवस हा भारतातील वित्तीय उलाढालीचा सर्वात जास्त सक्रिय कालावधी आहे, मार्च 2020 मधील या काळातील लॉकडाऊनचा एमएसएमई पत उलढालीत मोठा अडथळा निर्माण झाला आणि त्यामुळे मार्च 20 मध्ये गत वर्षाच्या तुलनेत एकूण शिल्लक कर्जबाकीमध्ये 3.9%ने नकारात्मक वाढ झाली. ईसीएलजीएस योजनेमुळे कर्ज प्रक्रियेचे पुनरुज्जीवन होऊन सप्टेंबर 2020 ला गत वर्षाच्या तुलनेत शिल्लक कर्जांमध्ये 5.7% नी वाढ झाली.

MSME ला कर्ज देण्यातील पतवृद्धी

सप्टेंबर 2020 मध्ये भारतातील एकूण ताळेबंद आधारीत व्यावसायिक कर्जाच एक्सपोजर ₹71.25 लाख करोड होत जे वर्षगतवर्ष वाढीच्या तुलनेत 2.1% नी अधिक होत. तर एमएसएमई क्षेत्राच पत एक्सपोजर सप्टेंबर 2020 ला ₹19.09 लाख करोड होत जे वर्षगतवर्ष वाढीच्या तुलनेत 5.7% अधिक आहे आणि ही पत वाढ एमएसएमई कर्ज देण्याच्या सर्व उप-विभागांमध्ये दिसून येते. ¹

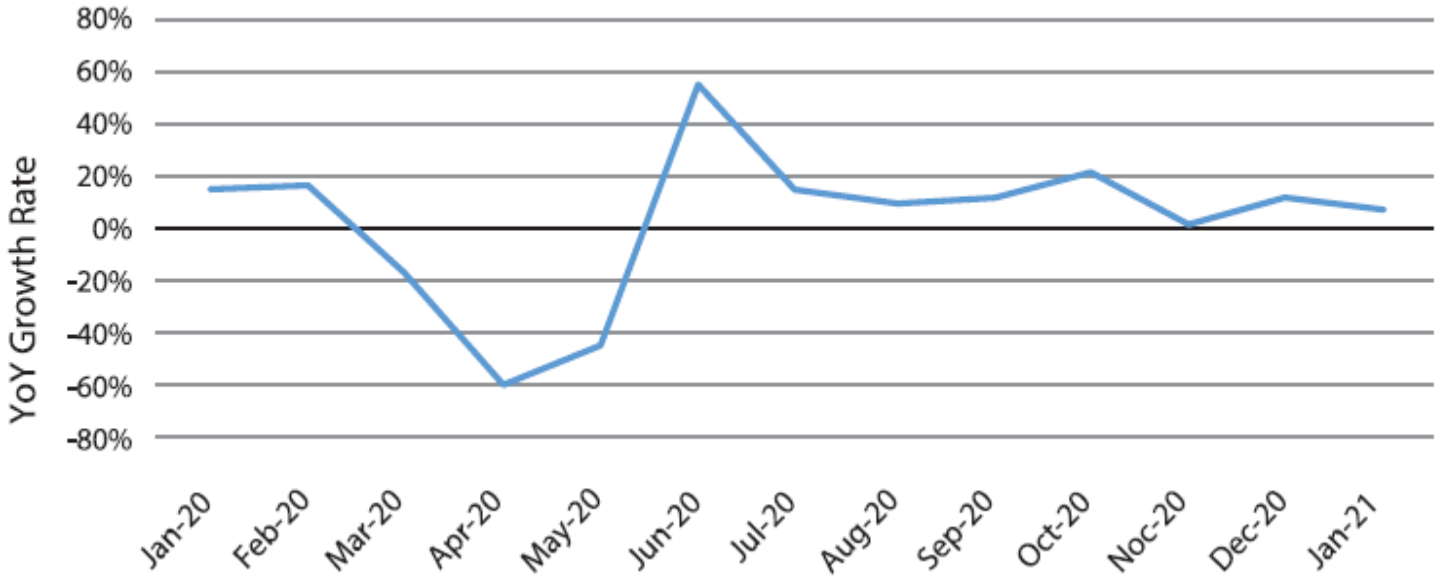
Exhibit 1: ताळेबंद आधारीत व्यावसायिक कर्जाच एक्सपोजर (₹ लाख करोड)

	Very Small ₹<10 Lakhs	Micro 1 ₹10-50 Lakhs	Micro 2 ₹50 Lakhs- 1 Crores	Small ₹1-10 Crores	Medium1 ₹10-25 Crores	Medium2 ₹25-50 Crores	Large >₹50 Crores	Overall
Jun'18	0.78	1.91	1.30	6.51	3.27	2.67	44.90	61.33
Sep'18	0.82	2.02	1.37	6.84	3.38	2.75	48.93	66.11
Dec'18	0.85	2.10	1.42	7.04	3.45	2.78	49.99	67.63
Mar'19	0.88	2.18	1.48	7.29	3.55	2.87	52.33	70.59
Jun'19	0.88	2.14	1.45	7.23	3.48	2.79	51.79	69.77
Sep'19	0.89	2.20	1.47	7.25	3.47	2.78	51.50	69.57
Dec'19	0.92	2.23	1.50	7.33	3.48	2.77	51.49	69.73
Mar'20	0.93	2.19	1.45	7.02	3.33	2.62	52.03	69.58
Jun'20	0.93	2.27	1.51	7.39	3.55	2.80	53.46	71.92
Sep'20	0.94	2.34	1.57	7.68	3.68	2.89	52.17	71.25
Y-o-Y growth	7.0%	9.0%	8.0%	6.2%	5.6%	3.6%	0.7%	2.1%

पोर्टफोलिओ स्तरावरील पत वाढ बहुतेकदा बेस इफेक्ट आणि वाढीव कर्ज दिल्यामुळे मुळे आभासी दिसते म्हणजेच नवीन उत्पत्ती या क्षेत्रातील पत क्रियाकलापांचे स्पष्ट चित्र प्रदान करतात. एमएसएमई पल्सच्या आधीच्या आवृत्तीत, आपण पाहिले आहे की मार्च 2019 ते मे 2020 या कालावधीतील कोविड महामारीच्या देशभरातील लॉकडाऊनने मुळे पत मागणी कशी थांबली. परंतु, सरकारने ईसीएलजीएससारख्या विविध योजनांच्या माध्यमातून घोषित केलेल्या उत्तेजन पॅकेजमुळे पत-मागणी आणि पुरवठा उलाढाल कोविड-पूर्व पातळीवर परत आली आहे. व्यावसायिक पत चौकशीचा वर्षगतवर्ष तुलनात्मक वाढीचा कल सूचित करतो की एमएसएमई क्षेत्रातील पत मागणी पुन्हा वाढीस लागली आहे. एप्रिल व मे 2020 दरम्यानच्या घसरणीनंतर जून 2020 मध्ये ईसीएलजीएस सुरु केल्यामुळे चौकशी उसळी मारून परत आली. आता क्रेडिट चौकशीची वाढ कोविड-पूर्वीच्या पातळीवर कायम आहे.

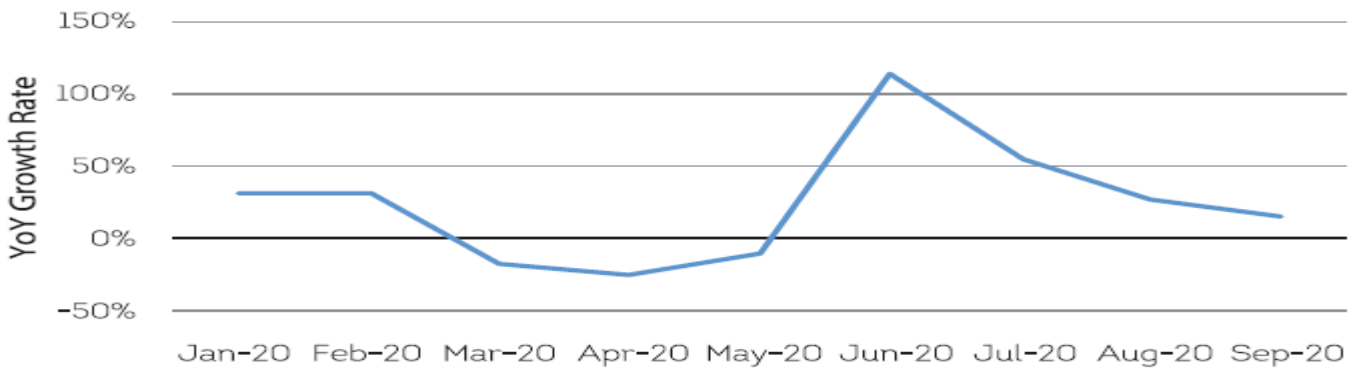
¹ प्रति उपक्रम एकत्रित क्रेडिट एक्सपोजर आधारावर वर्गीकृत वाणिज्यिक कर्ज: अगदी लहान: <10लक्ष ; मायक्रो 1: 10 लक्ष ते 50 लक्ष; मायक्रो 2: 50 लक्ष ते 1 करोड ; लहान: ≥1 करोड <10 करोड; मध्यम 1: ≥ 10 करोड <25 करोड; मध्यम 2: ≥ 25 करोड <50 करोड; मोठे ≥ 50 करोड. मायक्रो सेगमेंटमध्ये अगदी लहान , मायक्रो 1 आणि मायक्रो 2 सेगमेंट्स आणि मध्यम विभागात मध्यम 1 आणि मीडियम 2 समाविष्ट आहेत

Exhibit 2: व्यावसायिक पतचौकशी वाढीची वर्षगतवर्ष तुलनात्मक वाढ

पत मागणी कला नुसार, एमएसएमई क्षेत्रात जानेवारी आणि फेब्रुवारी 2020 मध्ये 30% असलेला नवीन कर्ज मागणी दर मार्च व एप्रिल 2020 मध्ये लक्षणीय प्रमाणात घटला. जून 2020 मध्ये ईसीएलजीएस सुरु झाल्याने, नवीन कर्ज मागणी दर सर्वोच्च बिंदू वर पोहचला जो की जून 2019 च्या तुलनेत 115% वाढला आणि गत वर्षाच्या समान कालखंडाच्या तुलनेत सातत्याने वाढत राहिला.

Exhibit 3: एमएसएमई कर्जाच्या मागणीचा वर्षगतवर्ष विकास दर - रकमेनुसार

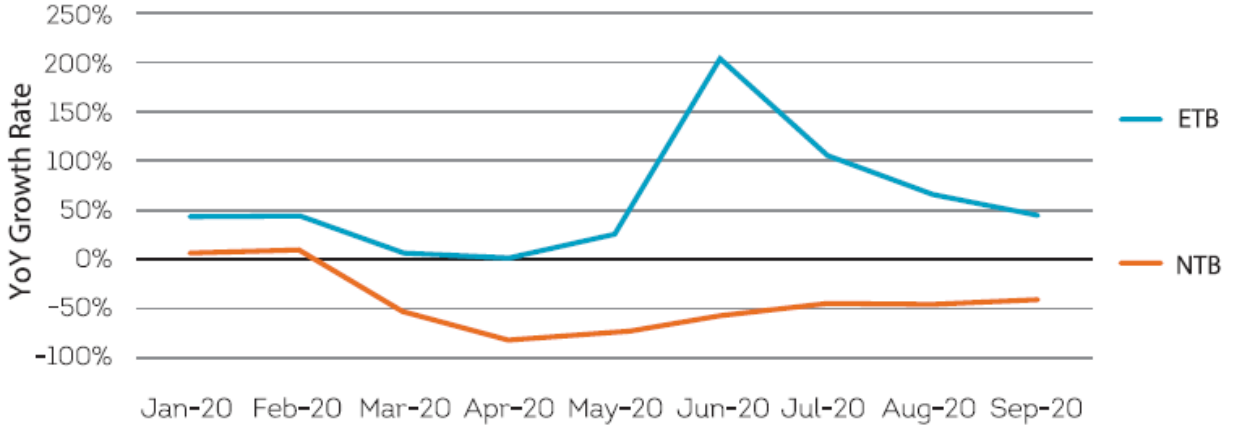

कर्जदारांच्या प्रकारान्वये पत क्रियाशीलता

ज्यांनी पूर्वी कर्ज घेतले होते आशा कर्जदारांची त्यांच्या कर्जदात्या बरोबर असलेल्या विद्यमान संबंधांच्या आधारे पुढील वर्गीकरण केले जाते. ज्यांचे ऋणदात्याशी विद्यमान व्यावसायिक संबंध होते त्यांना विद्यमान बँक ग्राहक Existing to Bank (ईटीबी) म्हणून परिभाषित केले जाते. तसेच संबंधित ऋणदात्याशी किंवा इतर कोणत्याही कर्जदात्याशी कोणतेही व्यावसायिक पत संबंध नसलेल्या कर्जदारांना नवीन बँक ग्राहक New to Bank (एनटीबी) म्हणून वर्गीकृत केले जाते.

एमएसएमई कर्जाच्या जोरदार पुनरागमनमधे विद्यमान बँक ग्राहक (ईटीबी) सेगमेंटचा मोठ्या प्रमाणात वाटा आहे. प्रामुख्याने विद्यमान कर्जदारांना ईसीएलजीएसच्या मार्गदर्शक तत्वामुळे 20% पतवाढ शक्य झाली. ईसीएलजीएस अंतर्गत कर्जवाटपाच्या पहिल्या महिन्यातच ईटीबी गटाच्या कर्जांमधे वर्षगतवर्ष तुलनेत 200% पेक्षा अधिक वाढ दिसली. तेव्हापासून ही तीव्र वाढ जरी सावकाश कमी होत असली तरी ईटीबी सेगमेंटमधील ही उत्पत्ती आनंददायक आहे. दुसरीकडे नवीन बँक ग्राहक (एनटीबी) सेगमेंट मधे कर्जाची उत्पत्ती कोविडपूर्व पातळीवर परत येणे जरा अवघड आहे.

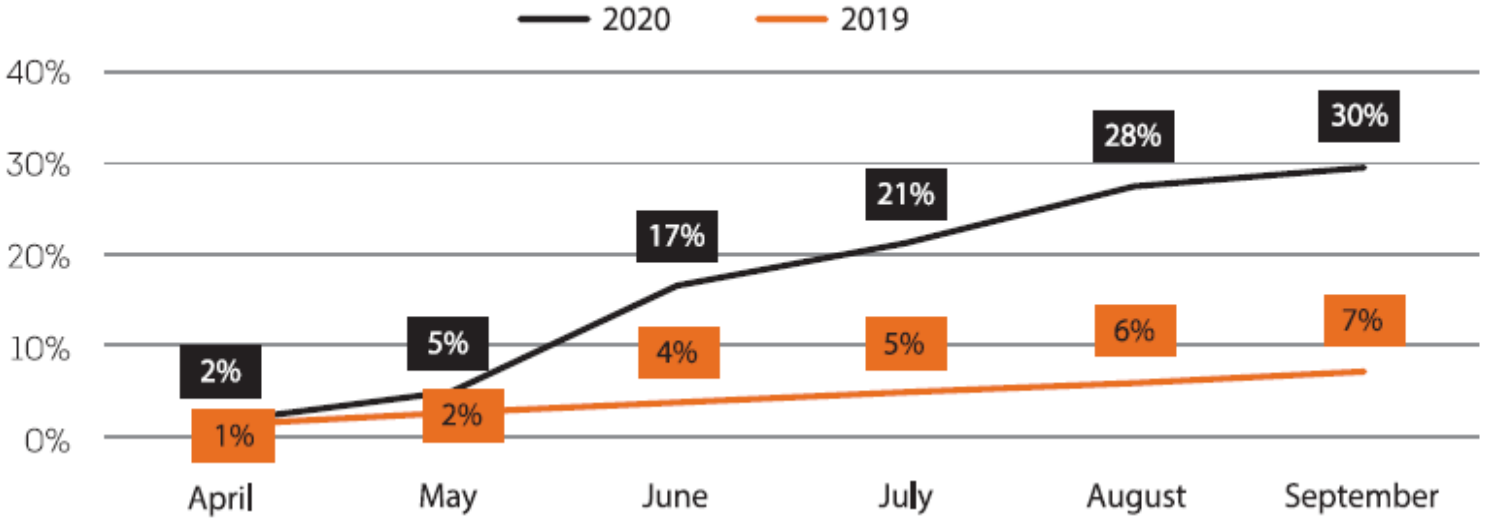
Exhibit 4: कर्जदारांच्या प्रकारानुसार कर्जपुरवठ्याचा वर्षगतवर्ष तुलनात्मक वाढीचा दर

बँकांमधील ईटीबी कर्जाचा मोठा वाटा, विद्यमान एमएसएमई कर्जदारांमध्ये कर्जाचे प्रमाण अधिकाधिक खोलवर रुजवण्यास प्रवृत्त करतो. 2020 या वर्षात, मार्च मधे चालू(LIVE) असलेल्या सर्व एमएसएमईपैकी 30% कर्जदारांना पुढच्या सहा महिन्यांत आणखी कर्ज मिळाले तर 2019 साली समान कालावधीच्या तुलनेत हे प्रमाण केवळ 7% टक्के होते. 2020 मधील हा कल ईसीएलजीएस सुरु होण्यापूर्वीच दिसण्यास सुरुवात झाली होती, परंतु ईसीएलजीएस सुरु झाल्यानंतर हा कल सुस्पष्ट झाला.

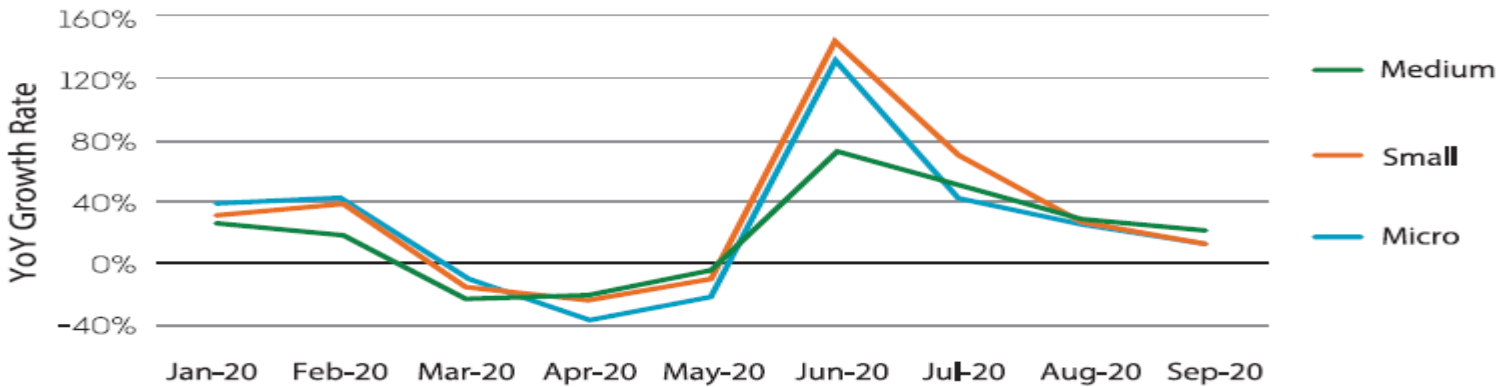
Exhibit 5: मार्चमध्ये चालू (LIVE) असलेल्या एमएसएमईना पुढील सहा महिन्यांत कर्ज मिळाल्याची संकलित टक्केवारी

कर्जदारांची विभागवार पत क्रियाशीलता

विभागवार कर्जमागणी उत्पत्तितील वाढ ही सर्व उप-विभागांमध्ये समान प्रवृत्ती दर्शविते. सुरवातीच्या ईसीएलजीएसच्या 25 कोटीच्या निर्बंधामुळे एमएसएमई विभागात, सूक्ष्म आणि लघु सेगमेंट्स हे सर्वप्रथम लाभार्थी आहेत. 25 कोटी पेक्षा जास्त एक्सपोजर असलेल्या मध्यम विभागाचा ईसीएलजीएस मध्ये नंतर समावेश करण्यात आल्यामुळे मध्यम विभागातील कर्जमागणी उत्पत्तीची वाढ ऑगस्ट 2020 पासून सुरु झाली. सर्व उप-विभागांमधील क्रेडिट उत्पत्तितील होणारी वर्षगतवर्ष तुलनात्मक वाढ ही पुनः कोविड-पूर्व पातळीवर आली आहे.

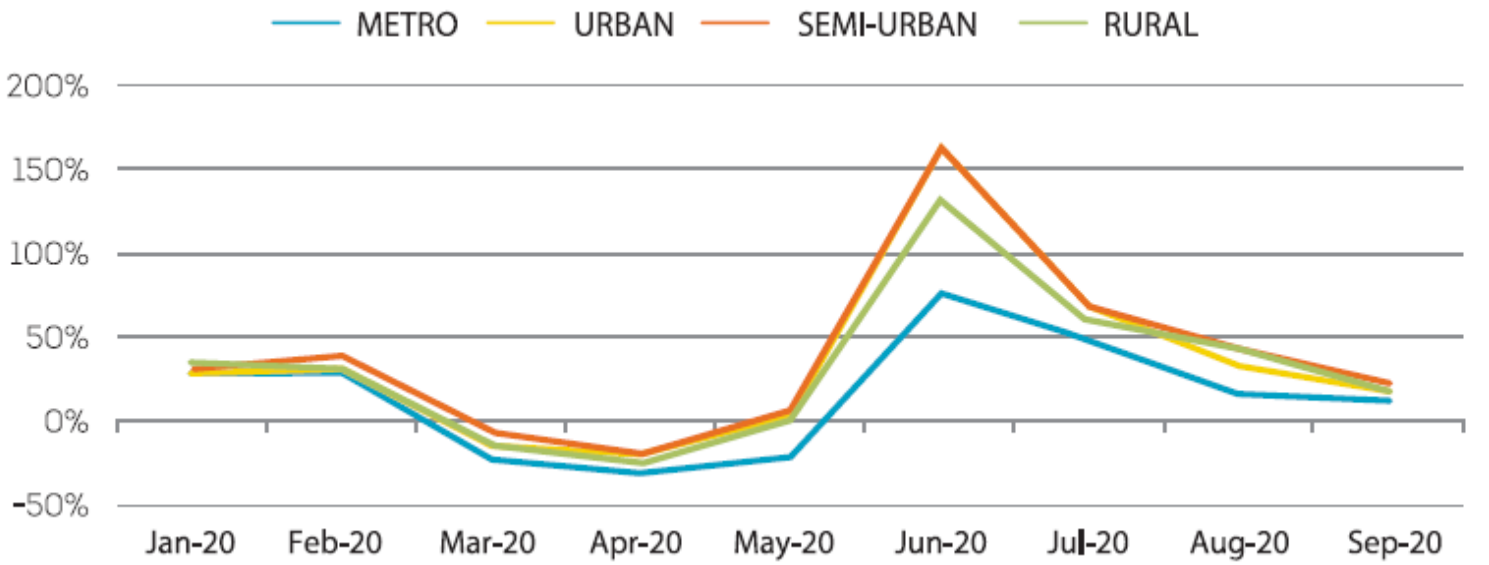
Exhibit 6: विभागवार कर्जपुरवठा वाढीचा वर्षगतवर्ष तुलनात्मक दर

प्रदेशानुसार पत क्रियाशीलता

भौगोलिक क्षेत्रांसंबंधी विचार करताना असे आढळून येते की, शहर, अर्ध-शहर आणि ग्रामीण भागांमध्ये कर्जवितरणाचा कल सारखाच असून, जून 2020 मध्ये महानगर क्षेत्रांच्या तुलनेत कर्जवितरणात तीव्र वाढ झाली आहे. तथापि एकूणच सर्व क्षेत्रांना ईसीएलजीएस योजना राबावल्याचा फायदा झाला. एमएसएमई पल्सच्या आधीच्या आवृत्तीत आपण पाहिले आहे की कर्जवाटपाच्या बाबतीत महानगर प्रदेश सर्वाधिक प्रभावित झाला होता. आता महानगर क्षेत्रात कर्जवितरणामध्ये थोडी सुधारणा दिसून येत आहे परंतु जानेवारी आणि फेब्रुवारी 2020 मधील वर्षगतवर्ष कर्जवितरण वाढीच्या तुलनेत ऑगस्ट आणि सप्टेंबर 2020 या कालावधीतील वर्षगतवर्ष वाढ अद्यापही कमी आहे.

Exhibit 7: क्षेत्रानुसार एमएसएमई कर्जापुरवठ्याची वर्षगतवर्ष तुलनात्मक वाढ -रकमेनुसार

पत कामगिरी आणि कर्जाची जोखीम तपासणी

जोखीम प्रोफाइलमध्ये बदलाव

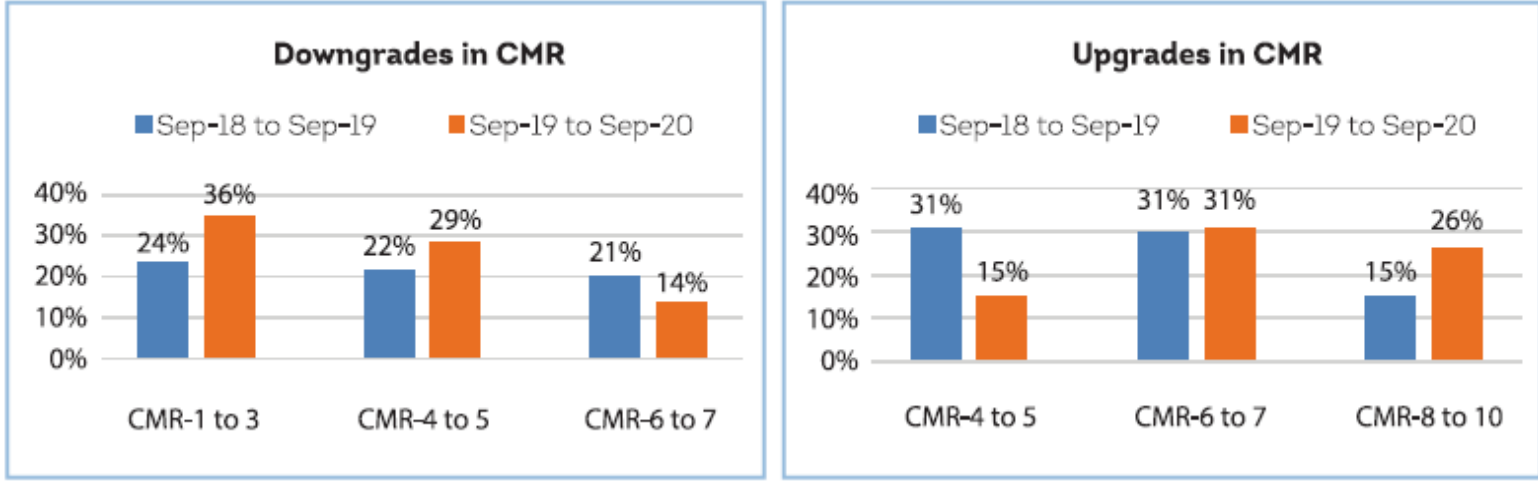
सप्टेंबर 2019 ते सप्टेंबर 2020 या एक वर्ष कालावधीसाठी कर्जदारांचे सीबीएल एमएसएमई रँक (सीएमआर) बदलाचे परीक्षण सीएमआर 1 ते 3, सीएमआर 4 ते 5, सीएमआर 6 ते 7 आणि सीएमआर 8 ते 10 या रँक गटासाठी केले. परीक्षणात असे आढळून आले की सप्टेंबर 2019 मध्ये सीएमआर 1-3 मधील 36% कर्जदारांची सप्टेंबर 2020 मध्ये निम्न श्रेणीत घसरण झाली तर सप्टेंबर 2019 मध्ये सीएमआर 4 ते 5 गटात असलेल्या 15% कर्जदारांची उच्च श्रेणीत सुधारणा झाली.

Exhibit 8: सप्टेंबर 19 ते सप्टेंबर 20 दरम्यान सीएमआर बदलाचा आकृतीबंध (मॅट्रिक्स)

		CMR as of Sep-20				Downgrades	Upgrades
		CMR 1-3	CMR 4-5	CMR 6-7	CMR 8-10		
CMR as of Sep-19	CMR 1-3	64%	26%	6%	3%	36%	
	CMR 4-5	15%	56%	19%	10%	29%	15%
	CMR 6-7	7%	24%	55%	14%	14%	31%
	CMR 8-10	1%	6%	19%	74%		26%

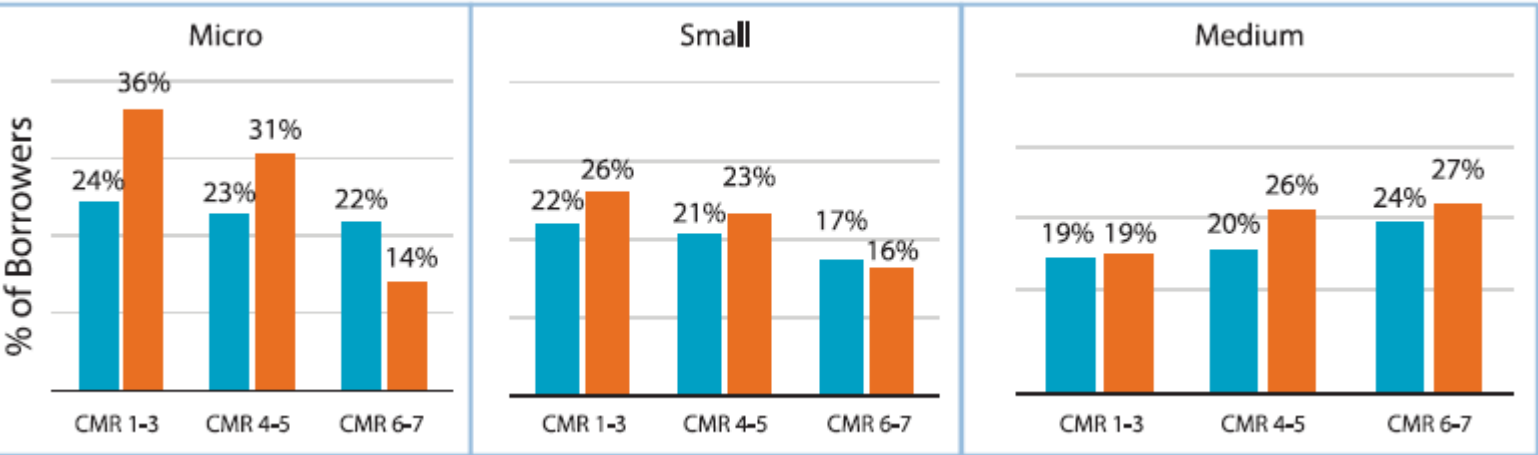
सप्टेंबर 2019 ते सप्टेंबर 2020 आणि सप्टेंबर 2018 ते सप्टेंबर 2019 या कालावधीत कर्जदारांच्या जोखमीतील (सीएमआर) बदलाची तुलना केली. महामारी च्या प्रभावामुळे निर्माण झालेल्या आर्थिक मंदीमुळे जोखीम श्रेणीतील घसरणीस चालना मिळून निम्न स्तरांमध्ये वाढ झाली. तथापि धोरणात्मक पातळीवरील हस्तक्षेपामुळे सीएमआर 8-10 या डिफॉल्ट रँकमध्ये पुढे होणारा हास नियंत्रित करण्यास मदत झाली. सप्टेंबर 2018 ते सप्टेंबर 2019 मध्ये कमी जोखीम असणाऱ्या सीएमआर 1-3 कर्जदारांमध्ये सीएमआर घसरणीचे प्रमाण 24% होते तेच सप्टेंबर 2019 ते सप्टेंबर 2020 या संबंधित कालावधीत 36% पर्यंत वाढले. सीएमआर 4-5 या मध्यम जोखमीच्या गटासाठी सुद्धा असाच घसरता कल दिसून येतो, सप्टेंबर 2018 ते सप्टेंबर 2019 मध्ये 22% असलेली घसरण एक वर्षानंतर समान कालावधीसाठी 29% पर्यन्त वाढली.

Exhibit 9: 2 वर्षातील सीएमआर श्रेणीतील घसरण आणि सुधारणा

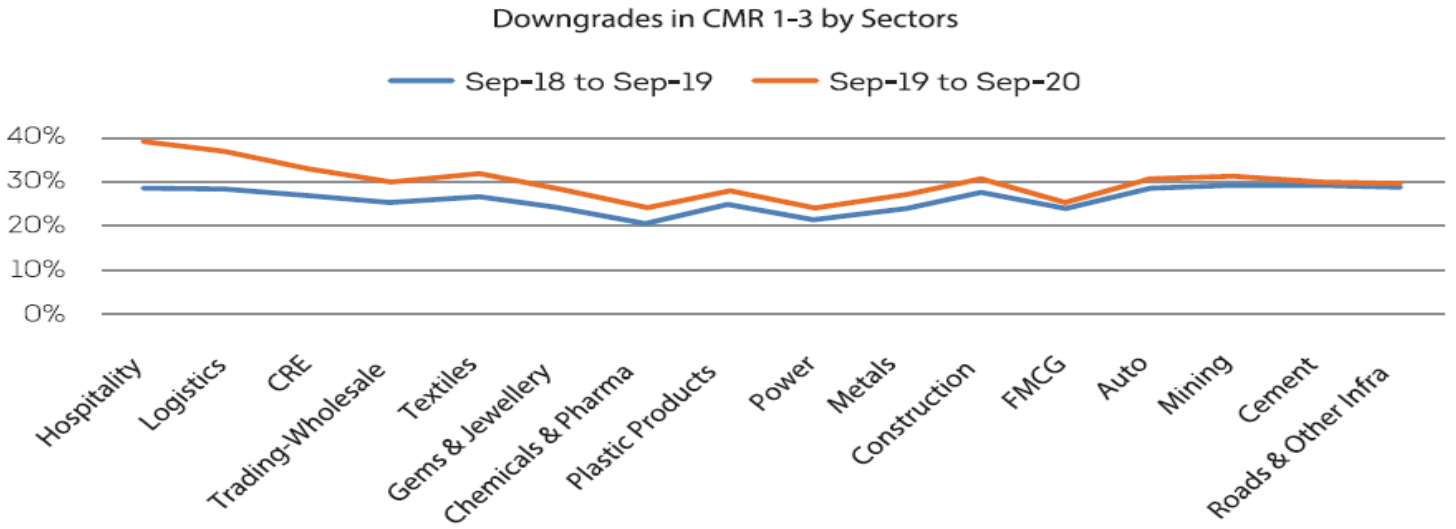
सर्व विभागांच्या संबंधात सीएमआर अधोगतीचा अधिक विचार केल्यास असे दिसून आले आहे की आर्थिक मंदीमुळे लघु व मध्यम विभागाच्या तुलनेत सूक्ष्म विभागावर सर्वाधिक परिणाम झाला आहे आणि सूक्ष्म विभागाच्या सीएमआर घसरणीमध्ये सर्वाधिक वाढ झाली आहे. सप्टेंबर 2019 ते सप्टेंबर 2020 या कालावधीत सीएमआर 1-3 गटातील सूक्ष्मविभाग कर्जदारांची सीएमआर मधील घसरण मागील संबंधित कालावधीतील 24% च्या तुलनेत आता 36% झाली आहे.

Exhibit 10: सर्व विभागमधील सीएमआर घसरण

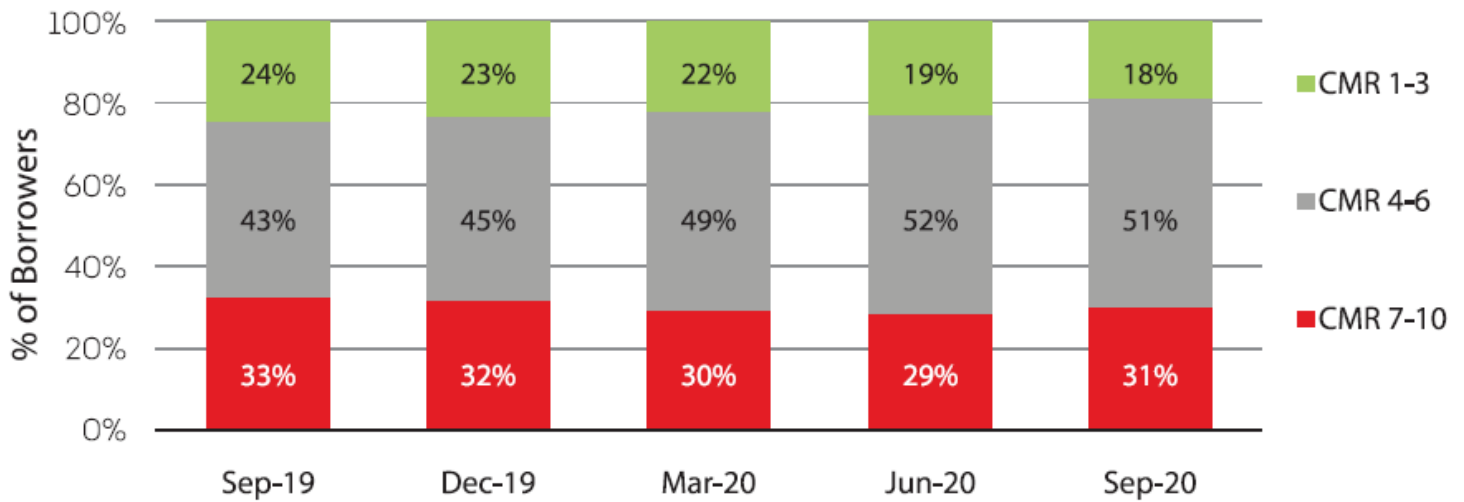
क्षेत्रातील सीएमआर घसरणीवरील अभ्यासात असे दिसून आले आहे की सप्टेंबर 2018 ते सप्टेंबर 2019 या कालावधीच्या तुलनेत बहुतेक सर्व क्षेत्रासाठी सप्टेंबर 2019 ते सप्टेंबर 2020 या कालावधीत रकचा हास हा जास्त आहे. परंतु पाहुणचार, लॉजिस्टिक्स आणि टेक्सटाईलसारख्या ग्राहकांच्या विवेकीखर्च क्षेत्रात ही घसरण सर्वाधिक आहे तर ऑटो, इन्फ्रास्ट्रक्चर आणि एफएमसीजी सारख्या ग्राहक प्राथमिकता/ आवश्यकता क्षेत्रासाठी कमी प्रमाणात घसरण दिसून आली.

Exhibit 11: सर्व क्षेत्रातील सीएमआर श्रेणीचा ह्रास ²

परिणामी, मध्यम-जोखीम समूहामध्ये कर्जदारांची वेगानी वाढ झाली. सप्टेंबर 2019 च्या 43% च्या तुलनेत सप्टेंबर 2020 मध्ये 51% कर्जदार सीएमआर 4-6 श्रेणीत आहेत. सीएमआर 4-6 च्या मध्यम जोखीम गटातील वाढ ही सीएमआर 1-3 ह्या कमी जोखीम गटातील संक्रमणामुळे झाली आहे. तथापि सीएमआर 7-10 जास्त जोखीम गट हा अजूनही 31% वर स्थिर आहे.

Exhibit 12: सीएमआर अनुसार एमएसएमई पोर्टफोलिओचे वर्गीकरण

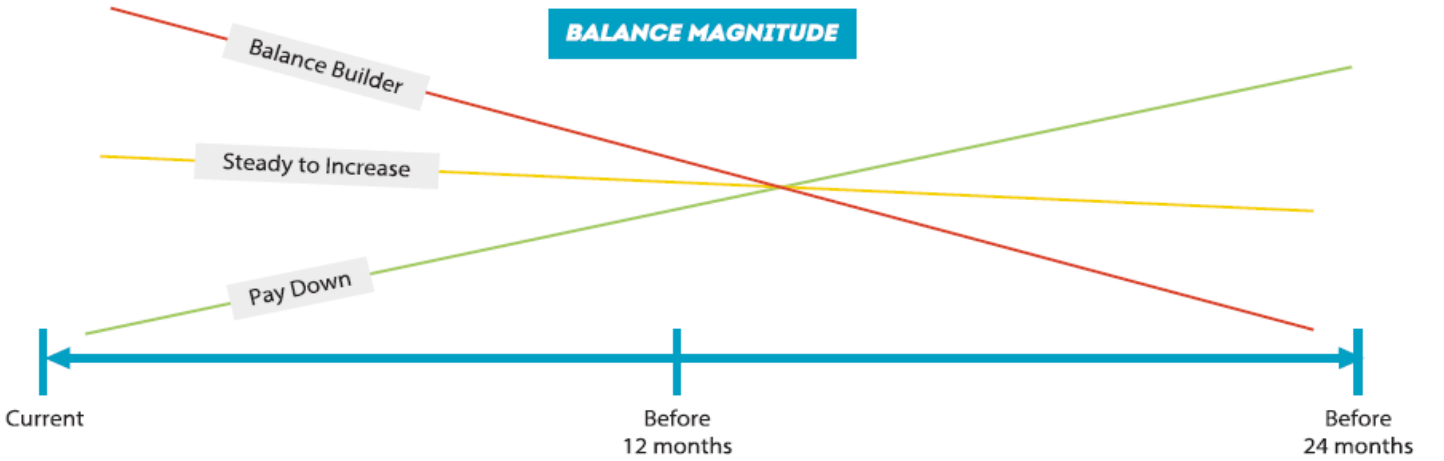
² हॉस्पिटॅलिटी क्षेत्रात हॉटेल, रेस्टॉरंट्स, पर्यटन समावेश आहे; सीआरई ही कमर्शियल रियल इस्टेट आहे, ज्यात प्रामुख्याने व्यावसायिक मालमत्तेवर एलएपी असेल; मेटल्स मध्ये लोह, स्टील आणि नॉन-फेरस धातूंचा समावेश आहे; ऑटोमध्ये ऑटो घटक, उत्पादन आणि डीलरशिप समाविष्ट आहे

कल आणि अल्गोरिदम अनुसार कर्जदारांचे अधिक वर्गीकरण

अलिकडच्या तिमाहीत विशेषतः मध्यम जोखीम आणि उच्च जोखीम विभागांतील पोर्टफोलिओच्या क्रेडिट बॅलन्समध्ये अधिक वाढ होत आली आहे त्यामुळे या विभागातील पोर्टफोलिओची अतिरिक्त वाढीव देखरेख आवश्यक आहे. कॅश क्रेडिट आणि ओव्हरड्राफ्ट लोन सारख्या रिव्हॉल्व्हिंग क्रेडिट सुविधांच्या क्रेडिट बॅलन्समधील 24 महिन्यांच्या कालावधीतील बदलाचा कल क्रेडिटव्हीजन (सीव्ही) विशेषता आणि अल्गोरिदम वापरून विश्लेषण केले. हे क्रेडिट ब्युरोच्या डेटाचे आणखी विलगीकरण करण्यास सक्षम करते आणि जेव्हा सीएमआरच्या संयोगाने वापरले जाते तेव्हा सुस्पष्ट जोखीम भिन्नता प्रदान करते. या विश्लेषणासाठी आपण क्रेडिट व्हीजन बॅलन्स मॅग्निट्यूड (बॅलमाग) परिवर्तनशील संख्यांक (variable) वापरू जे खालील प्रकारांमध्ये मोजले जाते.

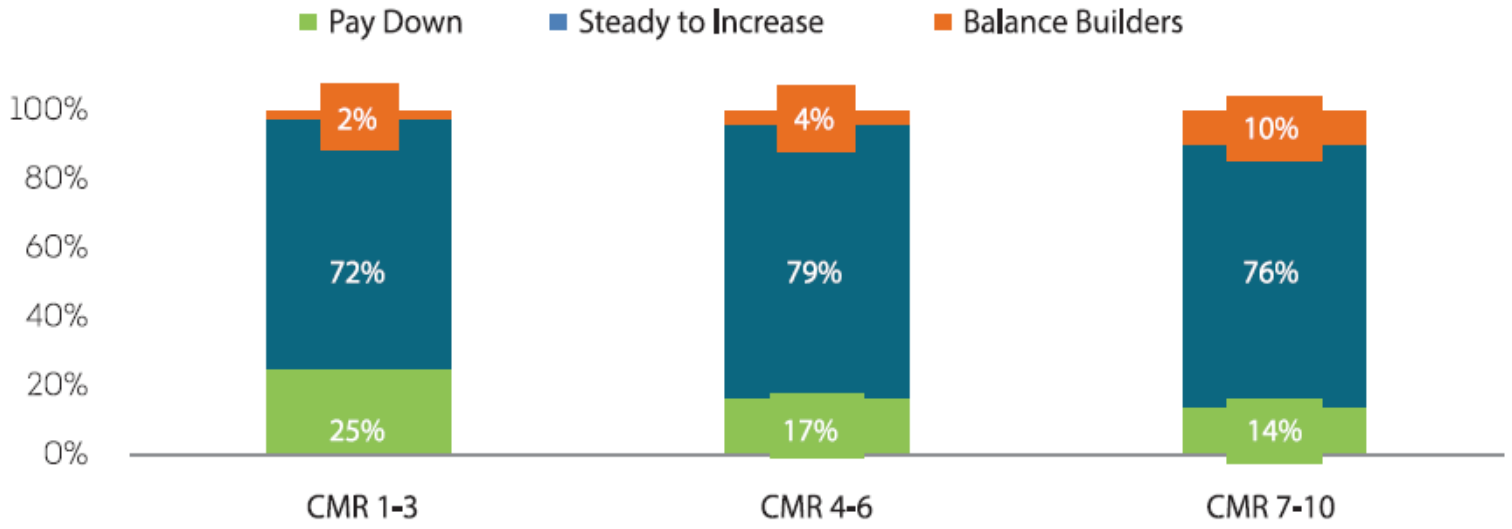
- मॅग्निट्यूड बॅलन्स पे डाउन म्हणजे मागील दोन वर्षांत कर्ज परत करणे / किंवा कमी करण्याचा कल दर्शविणाऱ्या संस्थांचे परिमाण
- स्टेडि टू इनक्रिज मॅग्निट्यूड बॅलन्स चेंज म्हणजे शिल्लक कर्जाच्या रकमेत सातत्य असणाऱ्या किंवा अल्प बदल होणारा कल दर्शविणाऱ्या संस्थांचे परिमाण
- बॅलन्स बिल्डर्स - म्हणजे शिल्लक कर्जाच्या रकमेमध्ये सातत्याने वाढीचा कल दर्शविणाऱ्या संस्थांचे परिमाण.

Exhibit 13: बालमॅग आधारित कर्जदार ग्राहकांचे वर्गीकरण

सप्टेंबर 2020 मध्ये पे डाउन, स्टेडि टू इनक्रिज आणि बॅलन्स बिल्डर्स यां कर्जदारांचे प्रमाण अनुक्रमे 19%, 76% आणि 5% आहे. बॅलन्स बिल्डर कर्जदारांचा हिस्सा 10% असून ह्यापैकी सीएमआर 7-10 जास्त जोखमीच्या विभागात सर्वाधिक आहे, तर सीएमआर 1 - 3 विभागात सर्वात कमी आहे.

Exhibit 14: सीएमआरद्वारे बालमॅग विभागाचे विभाजन

एमएसएमई घटकांचे सीएमआर आणि बालमॅग (शिल्लक परिमाण) आलेखन केले की बॅड रेट (एनपीए) कळून येतो. देय रक्कम पुढील 12 महिन्यांत, 90 किंवा अधिक दिवस अतीदेय राहिली तर बॅड रेट म्हणून निश्चित केली जाते. बालमॅग एक जोखीम विभेदकांक म्हणून वापरल तर त्या जोखीम गटात तुलनेने चांगले कर्जदार आढळू शकतात. मध्यम जोखीम (सीएमआर 4-6) गटातील एमएसएमई मधे पे डाउन सेगमेंटमधील साधारणपणे 8% कर्जदार सातत्याने बॅड रेट दर्शवतात तर त्याच जोखीम विभागात 24% बॅलन्स बिल्डर्स कर्जदार बॅड रेट दर्शवतात जे पे डाउन कर्जदारांच्या 3 पटिनी जास्त आहे. हे आपल्याला सीएमआर 4-6 सेगमेंट कर्जदारांमध्ये सुद्धा कमी जोखीम असणाऱ्या कर्जदारांची निवड करण्यास मदत करते. सीएमआर 7-10 गटात पण असाच कल दिसून आला आहे, जेथे बालमॅगमुळे पे डाउन आणि बॅलन्स बिल्डर्ससाठी अनुक्रमे 62% व 83% कर्जदारांच्या जोखीममध्ये फरक करण्यास मदत होते.

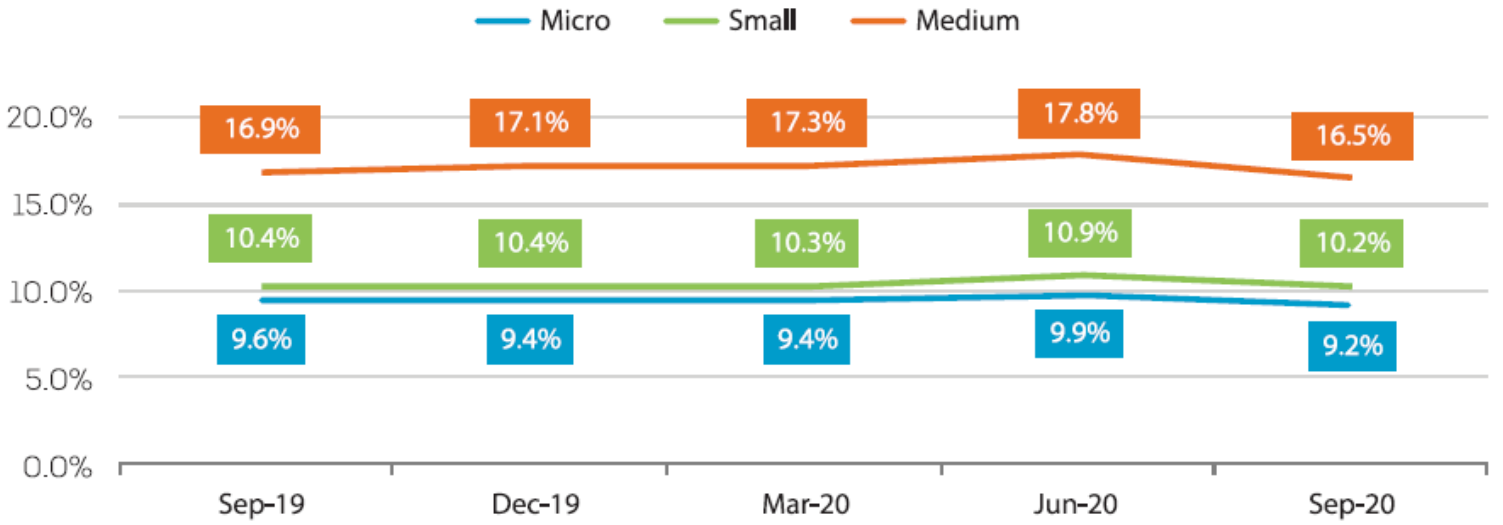
Exhibit 15: सीएमआर प्रमाणे बॅड रेट (एनपीए)

BALMAG	CIBIL MSME Rank (CMR)			Overall
	CMR 1-3	CMR 4-6	CMR 7-10	
Pay Down	3%	8%	62%	16%
Steady to Increase	3%	13%	73%	23%
Balance Builders	6%	24%	83%	43%
Overall	3%	12%	73%	23%

क्रेडिटविजन विशेषता आणि अल्गोरिदम सीबील एमएसएमई रँकसाठी अतिरिक्त अंतर्दृष्टी(Insight) प्रदान करतात आणि कर्जदात्याना कर्जदाराच्या विविधपैलूंचा खोलवर अभ्यास करून सीएमआरच्या अनुषंगाने अनुकूलित धोरणे तयार करण्यास सक्षम करतात.

सर्वसाधारणपणे एमएसएमई क्षेत्रात अनुत्पादित कर्ज (NPA) दर जून 2020 पर्यंत स्थिर राहिला आणि सप्टेंबर 2020 मध्ये एमएसएमईच्या सर्व उप-विभागांमध्ये कमी झाला. एमएसएमई उप-विभागांमध्ये, मोठ्या रकमेची (Big Ticket) कर्जे असलेल्या उप-विभागांसाठी एनपीए दर अधिक होता. सर्व उप-विभागांमधील एनपीए दर कमी असण्याच कारण ईसीएलजीएसमुळे झालेला अधिक पतपुरवठा हे आहे. मार्गदर्शकतत्वातील येणारे बदल एनपीए दर बदलू शकतात.

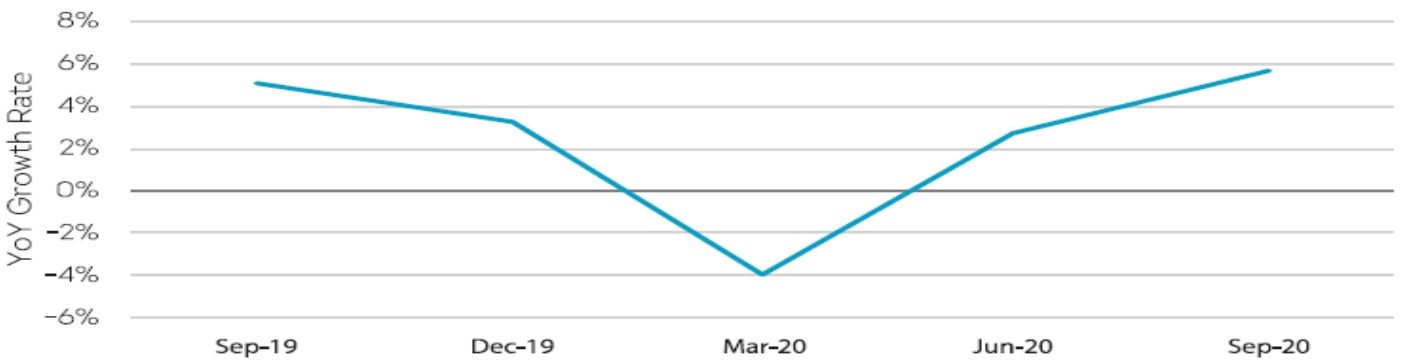
Exhibit 16: विभागानुसार अनुत्पादित कर्ज (एनपीए) दर

कर्जदात्यांचा कर्ज रणनीती मधील बदल

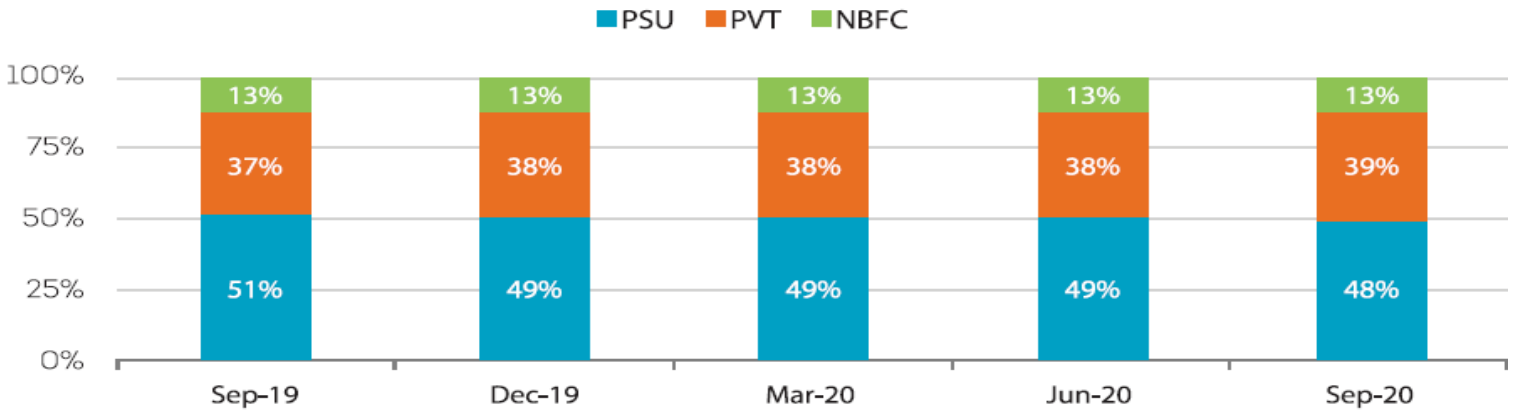
महामारीच्या सुरवातीच्या काळात कर्ज वितरणात लक्षणीय घट झाली परंतु नंतरच्या काळात कर्जदात्यांनी एमएसएमई क्षेत्रात मिळालेल्या संधीचा पुरेपूर उपयोग केला. डिसेंबर 2019 मध्ये एकूण कर्जबाकीत वर्षगतवर्ष तुलनेत 3.3% अशी कमी वाढ दर्शवली तर मार्च 2020 ही 3.9% नकारात्मक वाढ दर्शवली. परंतु ईसीएलजीएसच्या समर्थनामुळे आणि कर्जदात्यांनी अविलंबाने ही योजना राबावल्याने कर्जवितरणामध्ये तेजीच जोरदार पुनरागमन झाले. जून 2020 मध्ये एमएसएमई क्षेत्रात एकूण कर्जबाकीत वर्षगतवर्ष तुलनेत 3.3% अशी वाढ तर पुढे सप्टेंबर 2020 मध्ये वर्षगतवर्ष तुलनेत 5.7% वाढ दर्शवली.

Exhibit 17: एमएसएमई कर्ज पोर्टफोलिओ रकमेत वर्षगतवर्ष तुलनात्मक वाढ

एकूण कर्जबाकी संदर्भात मार्केट शेयर मध्ये काही लक्षणीय बदल झाला नाही. परंतु मार्केटमधील अलिकडील बदलांवर कर्जदाता वेगळ्या पद्धतीने प्रतिसाद देत आहेत.

Exhibit 18: सर्व कर्जदात्यांचा प्रमाणित हिस्सा

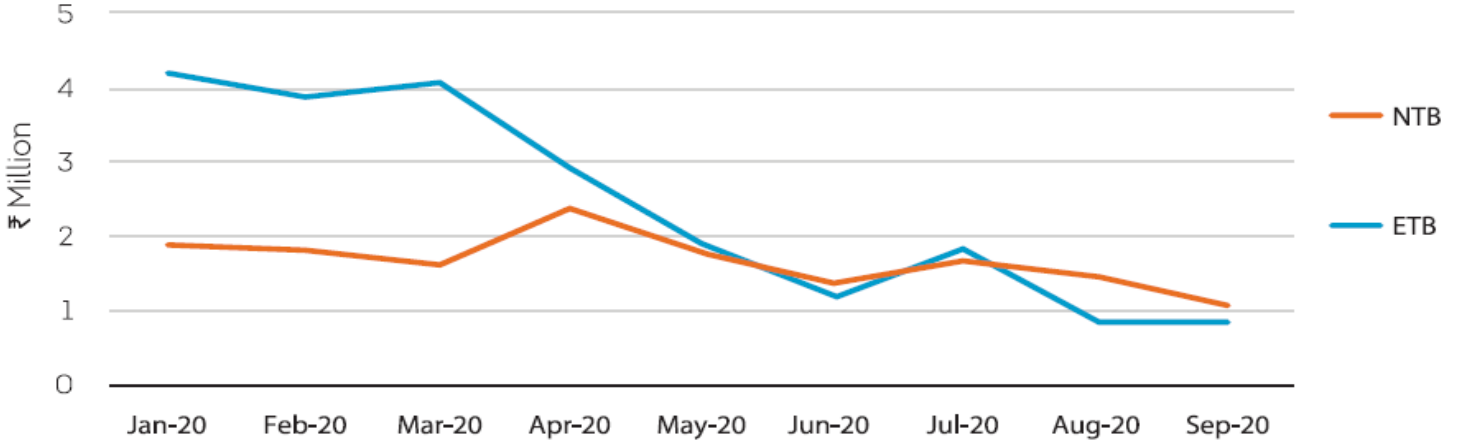

*अन्य कर्जदाते ज्यांना बाजाराच्या विश्लेषणातून वगळण्यात आले आहे

सरासरी कर्जरकमेच्या आकारात (तिकिट) बदल

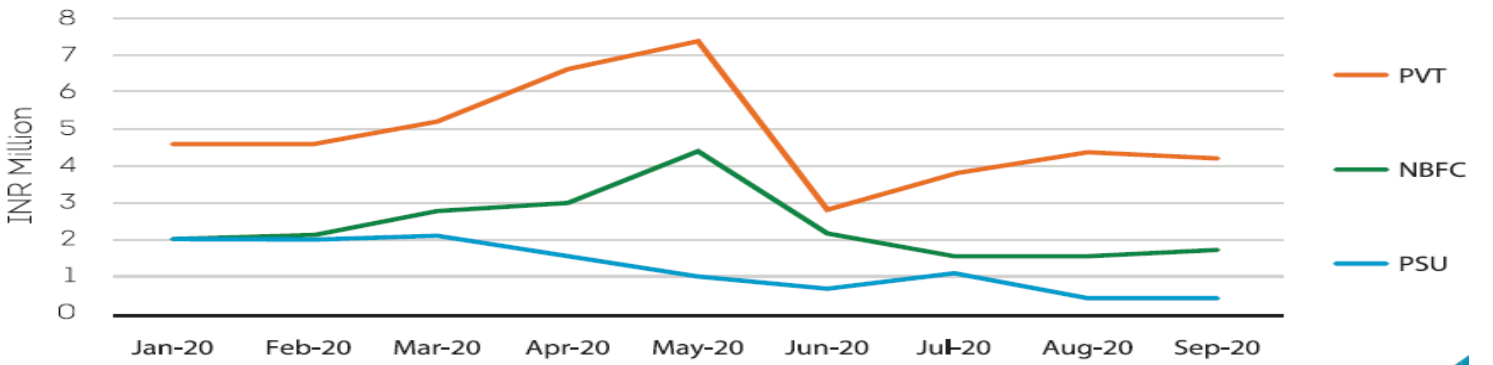
प्रथम, विद्यमान (ETB) आणि नवीन कर्जदारांमध्ये (NTB) सरासरी कर्जाच्या आकारात ईसीएलजीएसच्या 20% निर्बंधामुळे घट दिसून आली. ईटीबी सेगमेंटचे सरासरी कर्जाचे आकारमान जानेवारी 2020 मध्ये ₹40 लाख होते ते सप्टेंबर 2020 मध्ये 10 लाखापेक्षा कमी झाले. ही घट ईसीएलजीएसच्या 20% निर्बंधाच्या अनुषंगाने आहे. एनटीबी विभागातील सरासरी कर्जाचे आकारमान पण जानेवारी 2020 मधील ₹18 लाखांहून सप्टेंबर 2020 मध्ये ₹10 लाखांपेक्षा थोडेसे जास्त झाले.

Exhibit 19: कर्जदाराच्या प्रकारानुसार कर्जाचे सरासरी आकार

कर्ज देण्याच्या गरजेतील हा बदल सर्व कर्जदात्यांमध्ये सारखाच दिसून आला आहे. म्हणजेच एमएसएमई कर्जाच्या सरासरी रकमेचा आकार सर्व कर्जदात्या गटांसाठी कमी झाला आहे. जरी खाजगी बँका आणि एनबीएफसी हळूहळू कोविड-पूर्व आकारमानात (ticket size) पुनः कर्ज देण्यास सुरवात करत असले तरी सार्वजनिक क्षेत्रातील बँका कमी रकमेचीच कर्जे देत आहेत.

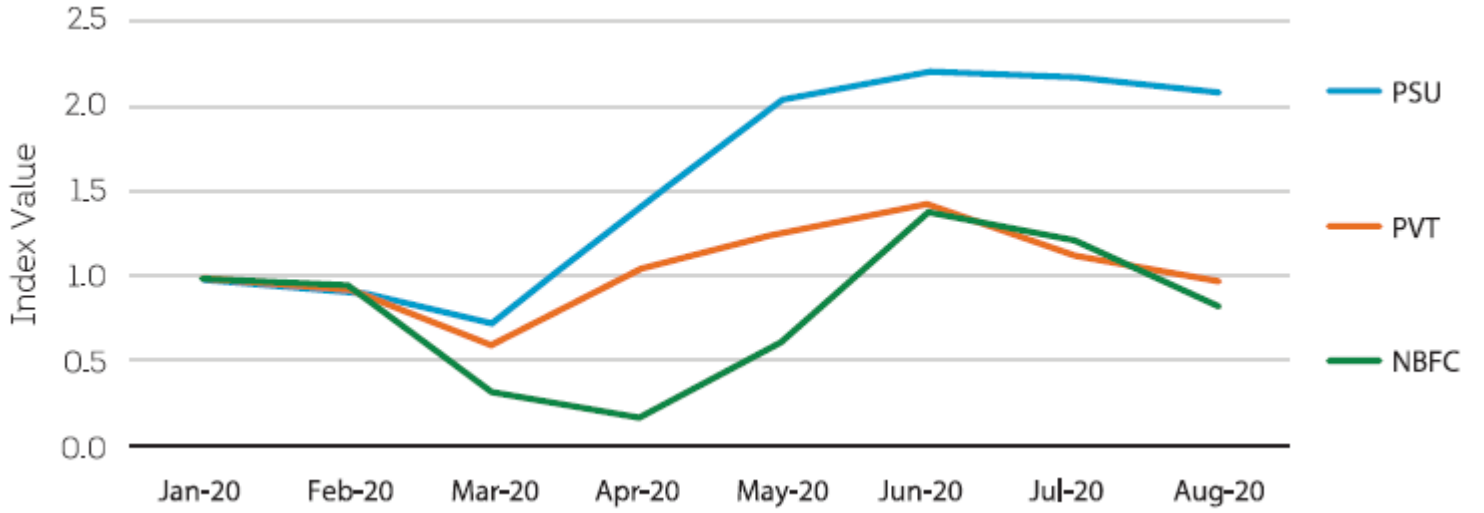
Exhibit 20: ऋणदात्याच्या प्रकारानुसार कर्जमागणीचा सरासरी आकार

सर्व कर्जदात्यांच्या मंजूरी (Sanction) दरात वाढ

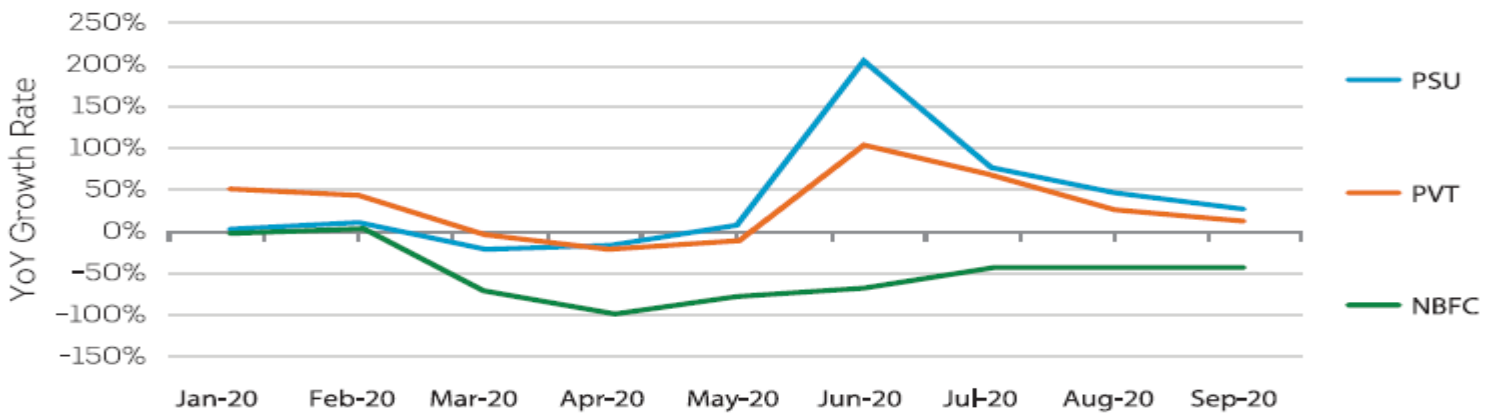
दुसरे म्हणजे, ईसीएलजीएसच्या 100% क्रेडिट गॅरंटीच्या पाठबळामुळे सर्व कर्जदात्यांच्या मंजूरी (Sanction) दरात वाढ झाली आहे. सुरुवातीच्या काळात, जून 2020 मधील मंजूरी दराच्या लक्षणीय वाढीनंतर आता खाजगी बँका आणि एनबीएफसी हळूहळू मंजूरी दरात कोविड-पूर्व पातळीवर परत येत असल्या तरी, सार्वजनिक क्षेत्रातील बँकां त्यांच्या कोविड-पूर्व पातळीतील मंजूरी दरापेक्षा दोन पटिनी जास्त आहे.

Exhibit 21: कर्जदाता वर्गाद्वारे अनुक्रमित मंजूरी दर

परिणामी, सार्वजनिक क्षेत्रातील बँकांनी एमएसएमई कर्जाच्या मंजुरीत आघाडी घेतली आहे. जानेवारी / फेब्रुवारी 20 मध्ये सार्वजनिक क्षेत्रातील बँकांचा वर्षगतवर्ष तुलनेत 20% पेक्षा कमी तर खाजगी बँकांचा कर्जाच्या मंजुरीत सुमारे 50% वाढीचा वाटा होता. एप्रिल 2020 पासून सार्वजनिक क्षेत्रातील बँकांनी महादरमहा एमएसएमई कर्जाच्या मंजुरीत सर्वोच्च स्थान ठेवले आहे.

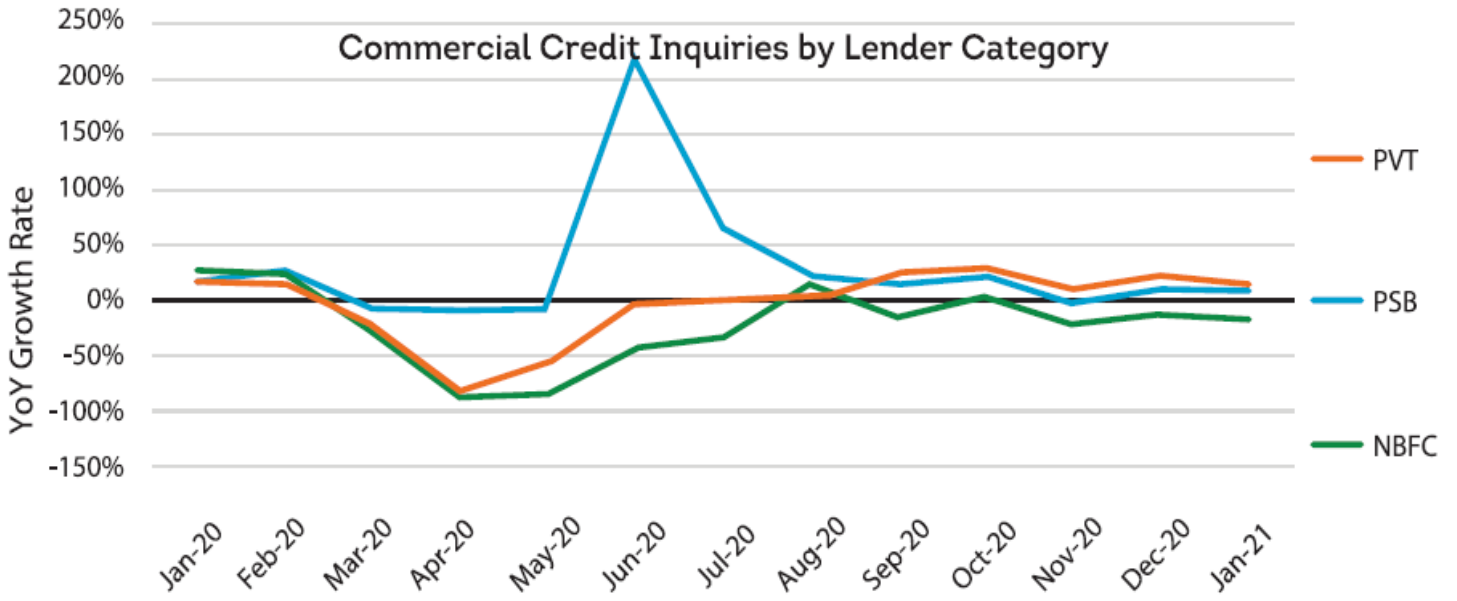
Exhibit 22: ऋणदात्यांच्या प्रकारानुसार कर्ज मंजुरीमध्ये वर्षगतवर्ष तुलनात्मक वाढ

³ या विश्लेषणामध्ये ऋणदात्याकडील चौकशीच 60 दिवसांच्या आत जर कर्जात रूपांतर होते तर ते एमएसएमई कर्ज मंजूर मानले जाते.

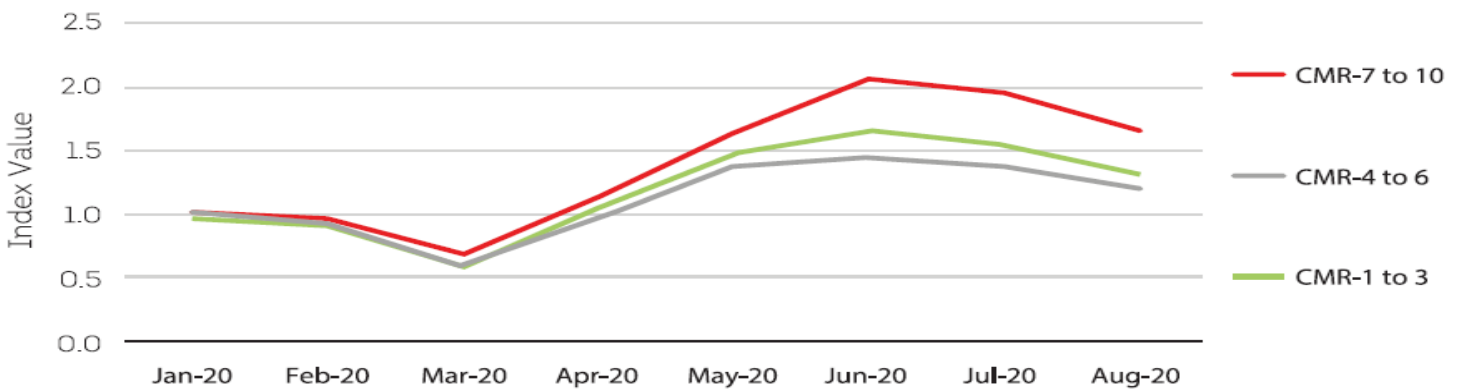
पत चौकशीचे सुरुवातीचे संकेत असे दर्शवितात की खासगी बँकां एमएसएमई कर्ज देण्यात परत आघाडीवर आहेत आणि डिसेंबर 2020 मध्ये सार्वजनिक क्षेत्रातील बँकांच्या 9% च्या वर्षगतवर्ष तुलनेत त्यांची पत चौकशी 22% नी वाढली आहे.

Exhibit 23: ऋणदात्याच्या प्रकारानुसार कर्ज मंजूरीमध्ये वर्षगतवर्ष तुलनात्मक वाढ

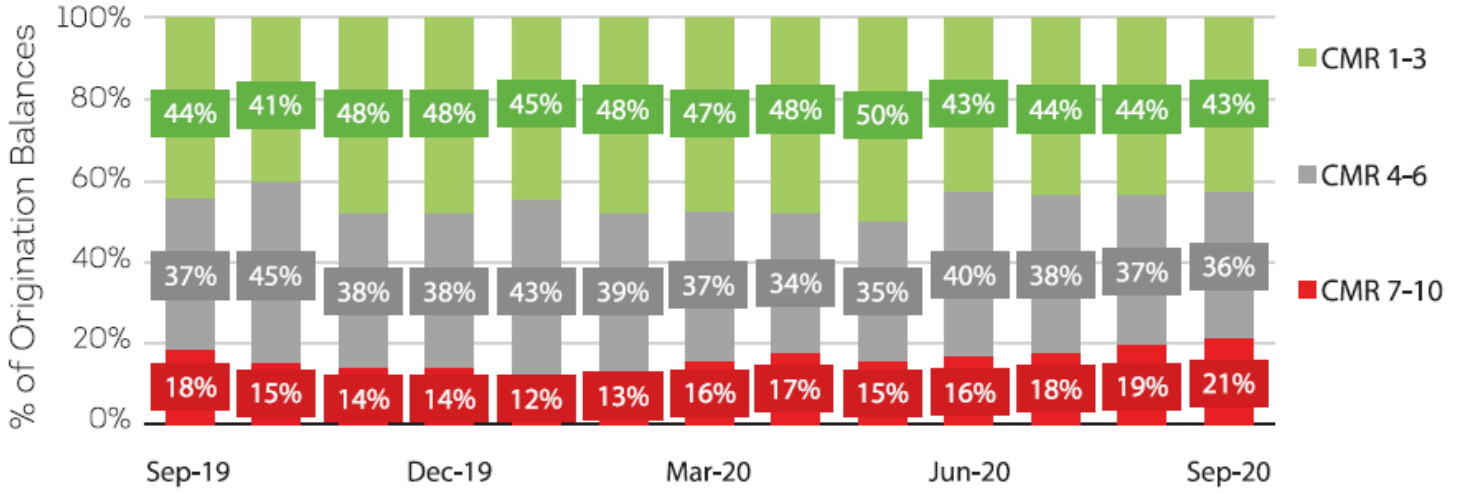
मोठ्या मंजूरी दराचे सर्वाधिक लाभार्थी हे सीएमआर 7-10 या उच्च जोखीम विभागातील एमएसएमई आहेत. जून 2020 मध्ये त्यांच्या मंजूरीचे दर कोविड-पूर्व पातळीपेक्षा दोन पट वाढले, त्यानंतर मंजूरी दर खाली येत असले तरी अद्याप कोविड पूर्वीच्या पातळीपेक्षा जास्तच आहेत.

Exhibit 24: जोखीम गटवार अनुक्रमित मंजूरी दर

परिणामतः, महामारी दरम्यानची तात्पुरती वाढ झाली असूनही, जोखमीची गरज महामारी पूर्वीच्या पातळीवर परत आली आहे. सीएमआरद्वारा विभागलेली मंजूरी दर्शविते की महामारीच्या सुरुवातीच्या काळात उच्च जोखीम विभागाचा (सीएमआर 7-10) चा एकूण मंजूरीतील वाटा कमी झाला आणि कमी जोखीम विभागाचा (सीएमआर 1-3) वाढला. परंतु, आता सीएमआरमधे विभागलेले एकूण वितरण कोव्हीड-पूर्व च्या पातळी एवढेच आहे.

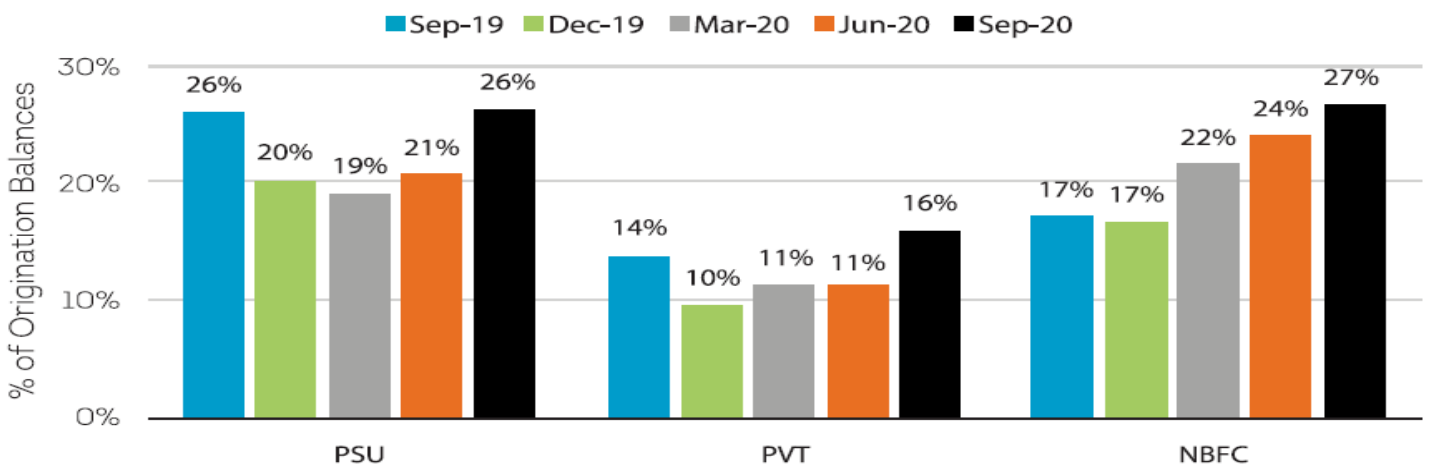
Exhibit 25: एमएसएमई मंजूरीच सीएमआर प्रमाणे वर्गीकरण

खाजगी बँका आणि सार्वजनिक क्षेत्रातील बँकानी सुरुवातीला जोखमीची कडक अंमलबजावणी केल्यानंतर आता पूर्वीच्या जोखमीच्या गरजेवर परत आल्या आहेत. तथापि, एनबीएफसी वाढत्या व्याजदराच्या फायद्यासाठी आपली जोखीमची गरज वाढवताना दिसत आहे.

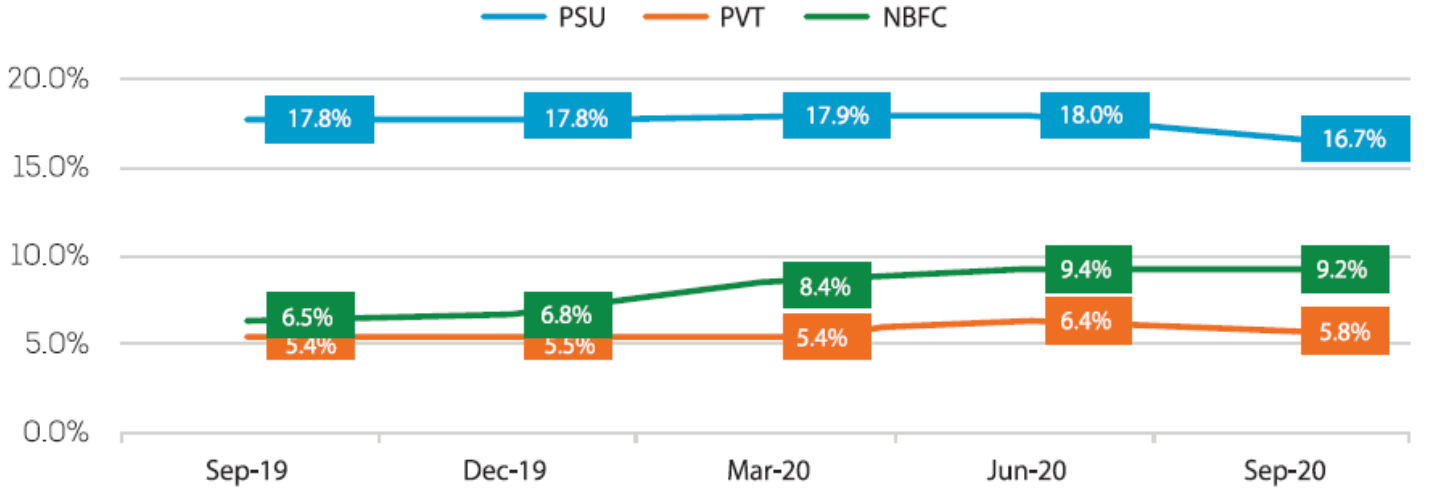
Exhibit 26: जास्त जोखीम (सीएमआर 7-10) मंजूरीतील ऋणदात्यांचा वाटा

जास्त जोखीम (सीएमआर 7-10) मंजूरी - ऋणदात्यांप्रमाणे

जून 2020 च्या तुलनेत सप्टेंबर 2020 मध्ये एनबीएफसी वगळता, सर्व कर्जदात्यासाठी एमएसएमई विभागातील अनुत्पादित कर्ज (एनपीए) कमी झाली आहेत. खाजगी बँकांचे एनपीए च प्रमाण जून 2020 मधील 6.4% वरून सप्टेंबर 2020 मध्ये 5.8% पर्यंत खाली आल आहे. सार्वजनिक क्षेत्रातील बँकांचे एनपीए च प्रमाण जून 2020 मधील 18% वरून सप्टेंबर 2020 मध्ये 16.7% पर्यंत खाली आल आहे. परंतु, एनबीएफसीनी मात्र जून 2020 ते सप्टेंबर 2020 पर्यंतचे एनपीए चे समान प्रमाण दर्शविले आहे. एनबीएफसीच्या एनपीए प्रमाणात तीव्र वाढ होण्याचे एक कारण म्हणजे त्यांची एमएसएमई क्षेत्रातील पत वाढीतील कमी.

Exhibit 27: कर्जदात्या गटाचे एमएसएमई विभागातील अनुत्पादित कर्ज (एनपीए) दर

निष्कर्ष

संपूर्ण 2020 मध्ये एमएसएमई क्षेत्राची वाटचाल अतिशय खडतर होती. कोविड-19 महामारीचा व्यवसाय क्रियाशीलतेवर अतिशय विपरीत परिणाम होत असताना सरकार आणि रिजर्व बँकेच्या ठोस समर्थनामुळे व्यवसाय वाढीस मदत झाली. वर्ष 2020 मध्ये उलढालीवर आधारीत एमएसएमईची नवीन व्याख्या दिसून आली तसेच ईसीएलजीएस, विशेष मोरेटोरियम, पुनर्रचना, ताणतणावाखालील एमएसएमई ग्राहकांसाठीची योजना, आणि चालू खाते उघडण्याची मार्गदर्शक तत्त्व ह्या नवीन सुविधा दिसून आल्या. ह्यापुढे 2021 मधील वाटचाल ही एका पूर्णपणे नवीनच मार्गक्रमाची सुरवात आहे. एमएसएमई कर्ज प्रक्रियेच्या या वळणावर काही नवीन बाबी उदयास येत आहेत ज्या एमएसएमई कर्जाच्या भावी मार्गाचे मार्गदर्शक (Trendsetter) ठरतील:

- 'आत्मनिर्भर' या ईसीएलजीएसच्या इनिशिएटिव्ह द्वारे समर्थित पत मागणी पुन्हा सुरु होऊन, कोविड-पूर्व पातळीवर आली. सार्वजनिक क्षेत्रातील बँकांनी ईसीएलजीएस मधील 100% पत हमीच्या प्रावधानाचा उपयोग करून एमएसएमईना कर्ज देण्यात वेगान वाढ करून महामारी परिस्थितिचा लवकर फायदा घेतला. ईसीएलजीएसच्या प्रारूपामुळे 2020 मध्ये ईटीबी विभागात मूलग्राहकापर्यन्त सखोल कर्जवितरण दिसून आल आहे. कमी कठोर आणि लहान लॉकडाऊनमुळे, गैरमहानगर विभाग पत पुनरुज्जीवनात सर्वात पुढे आहे.
- सीएमआरमध्ये जास्त घट होण्याच्या स्वरूपात जोखीम वाढवण्याची चिन्हे दिसत आहेत. एमएसएमई क्षेत्र पिरॅमिडच्या तळातील आणि ग्राहकांचा विवेकाधिकार असलेल्या क्षेत्रांसाठी रेटिंग मधील अवनीति (डाउनग्रेड) अधिक आहे. एनपीएचे दर आत्ता स्थिर आहेत, परंतु नवीन मार्गदर्शकतत्त्वे ते बदलू शकतात.
- एमएसएमई प्रोफाइल आणि कर्ज देण्याची मार्गदर्शक तत्त्वे बदलली आहे. कर्जाचे सरासरी आकार केवळ ईटीबी विभागासाठीच नव्हे तर एनटीबी विभागासाठी देखील कमी झाले आहेत. सर्व क्षेत्रात मंजूरी दर वाढलेत आणि याचा सर्वात मोठे लाभार्थी हे जास्त जोखीम गटातील एमएसएमई आहेत. खाजगी बँका आणि एनबीएफसी मंजूरी दरात कोविड-पूर्व पातळीवर परत येत असल्या तरी, सार्वजनिक क्षेत्रातील बँकां त्यांच्या कोव्हिड-पूर्व पातळीतील मंजूरी दरापेक्षा दोन पटिनी जास्त आहे. जोखमीच्या गरजा आता पूर्वीच्या पातळीवर परत आल्या आहेत तथापि, एनबीएफसी आपली जोखीमची गरज वाढवताना दिसत आहे.

अस्वीकरण

हा एमएसएमई पल्स रिपोर्ट (अहवाल) ट्रान्सयूनियन सीआयबीआयएल लिमिटेड (टीयू सीबील) ने तयार केला आहे. वापरकर्ता हा अहवाल वाचून किंवा वापरून अस कबूल करतो आणि स्वीकारतो की या अहवालाचा वापर या अस्वीकरणाच्या (Disclaimer) अधीन आहे. हा अहवाल टीयू सीबीलचे सदस्य असलेल्या क्रेडिट संस्थांनी पुरविलेल्या माहितीच्या संग्रहावर आधारित आहे. टीयू सीबील अहवाल तयार करताना योग्य ती काळजी घेत असले तरी टीयू सीबील पत संस्थांकडून सादर केलेल्या चुकीच्या किंवा अपुऱ्या माहितीमुळे झालेल्या अचूकतेबद्दल, त्रुटी आणि / किंवा कर्तव्यच्युती साठी जबाबदार असणार नाही. पुढे, टीयू सीबील अहवालातील माहितीच्या / किंवा कोणत्याही विशिष्ट हेतूसाठी त्याच्या योग्यतेच्या पूर्णतेची किंवा पूर्णतेची हमी देत नाही किंवा टीयू सीबील या अहवालावरील कोणत्याही वापराच्या किंवा निर्भरतेसाठी जबाबदार नाही आणि टीयू सीबील अशा सर्व जबाबदाऱ्या स्पष्टपणे अस्वीकृत करते. टीयू सिबिलन ह्या अहवालद्वारे कुठलीही शिफारस जी अग्राह्य / नाकारणे किंवा कोणताही अर्ज, उत्पादन नाकारण्याची शिफारस किंवा (i) कर्ज देणे किंवा नाही याची कोणतीही शिफारस करत नाही (ii) संबंधित व्यक्ती / घटकासह कोणत्याही आर्थिक व्यवहारासाठी वापर करणे किंवा न करणे. अहवालात समाविष्ट असलेली माहिती सल्ला देणारी नसते आणि वापरकर्त्याने या अहवालातील माहितीच्या आधारे कोणतेही निर्णय घेण्यापूर्वी आपल्या आवश्यक मतेनुसार सर्व आवश्यक विश्लेषण केले पाहिजे. अहवालाचा उपयोग क्रेडिट इन्फॉर्मेशन कंपनी (नियमन) अधिनियम, 2005, क्रेडिट इन्फॉर्मेशन कंपनी रेग्युलेशन्स, 2006, क्रेडिट इन्फॉर्मेशन कंपनी नियम, 2006 च्या तरतुदींद्वारे संचालित केला जातो. अहवालातील कोणत्याही भागाची पूर्व परवानगी शिवाय प्रतिलिपी, प्रसारित, प्रकाशित करू नये.

TransUnion^{tu} CIBIL

ट्रान्स यूनियन सीआयबीएल लिमिटेड
[पूर्वीची: क्रेडिट इन्फॉर्मेशन ब्युरो (इंडिया) लिमिटेड]
CIN: U72300MH2000PLC128359

फोन: 6638 4600
फॅक्स: 6638 4666
वेब: transunioncibil.com

वन इंडियाबुल्स सेंटर, टावर 2ए, 19 वा मजला,
सेनापती बापट मार्ग, एल्फिन्स्टन रोड,
मुंबई - 400 013.